

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟ ΓΑΛΑΝΟΜΑΥΡΟ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΤΙ ΗΤΑΝ ΚΑΙ ΤΙ ΗΘΕΛΕ ΤΟ ΕΑΜ (έλα ντε!)

& άλλες ιστορίες περί της ταξικής σύνθεσης της εργατικής τάξης, 1900- 1943

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Εισαγωγή	18
«Φοβάμαι μη δεν έχει βαθιά ανάλυση»... οι antifa scripta συζητούν με θέμα 50 τεύχη και 10 χρόνια του περιοδικού που έσωσε τα τομαράκια μας	
ΕΝΟΤΗΤΑ Α: Πώς να γλυτώσουμε από τον Νίκο Σβορώνο: Καπιταλισμός και Κοινωνικές Τάξεις στην Ελληνική Ιστοριογραφία	
Κεφάλαιο 1: Πινέζες	35
Ο Καπιταλιστικός Καταμερισμός της Εργασίας και ο Ρατσισμός	
Κεφάλαιο 2: Η Αισιόδοξη Αυτονομία και γιατί να την Αποφεύγουμε	42
Κεφάλαιο 3: Ιστορίες του χθες για σημερινή χρήση	51
Στιγμές του ευρωπαϊκού και εγχώριου ιστορικού αναθεωρητισμού	
Κεφάλαιο 4: Η παραξενιά του παράξενου εμπορεύματος	59
Ιστορία της έννοιας «εργατική δύναμη»	
Κεφάλαιο 5: Στην καρδιά του σκότους	76
Η θεωρητική προέλευση των ΕΑΑΚ και οι αρχές της δεκαετίας του '80	
Κεφάλαιο 6: Τρεις λόγοι που ο Γιάνης Κορδάτος είναι ακατανόητος	85
(και γιατί παρόλ' αυτά πρέπει να τον καταλάβουμε)	
Κεφάλαιο 7: Πώς πάψαμε να νιώθουμε έκπληξη	93
Γιατί σταμάτησε το γαλανόμαυρο και γιατί πρέπει να ξαναρχίσει	
Κεφάλαιο 8: Ο θάνατος του «λαού - έθνους» και το παλιό μου Ατάρι	101
Εξέλιξη και σημασία της μάχης της μεταπολίτευσης	
Κεφάλαιο 9: Η «θεωρία» του κράτους ζήτουλα	113
(που μάλλον είναι λιγάκι μπαζόλα)	
ΕΝΟΤΗΤΑ Β: Η γένεση της εργατικής τάξης και αυτών που ασχολούνται μαζί της 1900-1940	
Κεφάλαιο 10: Συμπεράσματα για το ελληνικό κράτος από την ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας	127
Κεφάλαιο 11: Ιστορίες του τεκέ	135
Κεφάλαιο 12: Ο Γιώργος Σκληρός και «Το Κοινωνικόν μας Ζήτημα»	142
Τσαλαβουτώντας στην προϊστορία της ελληνικής αριστεράς	
Κεφάλαιο 13: Το Κράτος που όλοι αγαπήσαμε	149
Η Γέννηση, ο Θρίαμβος και η Πτώση του «Κοινωνικού Κράτους»	

Κεφάλαιο 14: Το «μαγικό εμπόρευμα»	160
Η εργατική δύναμη στην Αθήνα του Μεσοπολέμου	
Κεφάλαιο 15: Εθνική ενότητα και Λαϊκά Μέτωπα στην αυγή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου	168
Η σοσιαλδημοκρατική πολιτική του ΚΚΕ και τα αδιέξοδά της	
ΕΝΟΤΗΤΑ Γ: 28 Οκτωβρίου του 1940: Η Ταξικότητα του Ελληνο-Ιταλικού Πολέμου	
Κεφάλαιο 16: Η Αθήνα και ο δρόμος προς το Μέτωπο	179
Κεφάλαιο 17: Η εμπειρία του ελληνο-ιταλικού πολέμου	192
Κεφάλαιο 18: Η διάλυση του ελληνικού στρατού	206
ΕΝΟΤΗΤΑ Δ: Η Ταξική Σύνθεση του ΕΑΜ και η Σημασία της	
Κεφάλαιο 19: Ο θάνατος του Μαγγανά	227
Μια μυθική φιγούρα και τι μας δίδαξε για τους μύθους	
Κεφάλαιο 20: Η πείνα	233
Κοινωνικές τάξεις και καθημερινότητα την ώρα του λιμού	
Κεφάλαιο 21: Το «σεξουαλικό πρόβλημα» στην κατοχή	242
(και πώς έκτοτε διαφεύγει από το άγρυπνο μάτι των ανθρωπιστικών επιστημών)	
Κεφάλαιο 22: Η καπιταλιστική αγορά που αμέσως την είπαν «μαύρη»	251
Κράτος, αφεντικά, φιλανθρωπία και μαφία στην κατοχή	
Κεφάλαιο 23: Θέρος, τρύγος, πόλεμος!	268
Η οργάνωση της πείνας το καλοκαίρι του 1941	
Κεφάλαιο 24: Το στοιχειό στη σκάλα	279
Το «7,7% της αγροτικής εργατικής δύναμης» μπροστά στον τρόμο του 1941	
Κεφάλαιο 25: Τι ήταν και τι ήθελαν το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ (έλα ντε!)	290
Μέρος Α'	
Κεφάλαιο 26: Τι ήταν και τι ήθελαν το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ (έλα ντε!)	302
Μέρος Β'	

Πρόλογος

*Τα ιστορικά στοιχεία και ντοκουμέντα
δεν μπορεί ποτέ να υποκαταστήσουν
την ακρίβεια των μαρξιστικών θεωρητικών εννοιών.¹*

Τα κείμενα που περιέχονται σε αυτόν τον τόμο δημοσιεύθηκαν για πρώτη φορά σε ένα περιοδικό. Για την ακρίβεια, δημοσιεύονταν σε ένα περιοδικό επί δέκα περίπου χρόνια, από το 2011 ως το 2020. Πολλά από αυτά μάλιστα, παρατίθενται εδώ περίπου ως είχαν τη στιγμή της πρώτης τους δημοσίευσης, με την προσθήκη μόνο κάποιων υποσημειώσεων.

Το ξέρουμε βέβαια καλά: αυτό το «κείμενα που δημοσιεύονταν σε ένα περιοδικό επί δέκα χρόνια», εύκολα μπορεί να λογαριαστεί για μεγάλο μειονέκτημα ή ακόμη και για προχειρότητα. Τέτοια είναι η εποχή μας και τέτοιες οι ιδεολογίες της: η εποχή μας πιστεύει πως οι ιδέες είναι ατομικά και όχι συλλογικά προϊόντα – η εποχή μας πιστεύει πως οι ιδέες διαμορφώνονται έξω από κάθε ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο – η εποχή μας νομίζει πως ό,τι αξίζει να ειπωθεί δημόσια έχει προκύψει «αυθόρμητα» εντός κάποιου φωτεινού εγκεφάλου – η εποχή μας νομίζει ότι «ιστορία» είναι κατά βάση η συγκέντρωση «πολλών πληροφοριών» για το παρελθόν· κατά προτίμηση σε ψηφιακή μορφή.

Νομίζει και άλλα πολλά η εποχή μας. Και όλα αυτά που νομίζει η εποχή μας, τα τρώμε στη μούρη από το 2009 και μετά, όχι πια μόνο ως αυταπόδεικτες αλήθειες, αλλά και ως απέραντη διαρκή κατάπληξη. Τα κείμενα αυτού του τόμου μπορεί να εννοηθούν ως κάποιου είδους «ιστορία». Ταυτόχρονα είναι και κάτι πολύ διαφορετικό: δέκα ετών προσπάθειες να απελευθερωθούμε από τις αυταπόδεικτες αλήθειες της εποχής μας και την απέραντη κατάπληξη που είναι το διαρκές φορτίο όποιου τις υιοθετεί.

Θα τα εξηγήσουμε όλα αυτά αναλυτικότερα· ξεκινώντας από το πρώτο πληθυντικό των προηγούμενων παραγράφων. «Εμείς» λοιπόν, δηλαδή η συντακτική ομάδα του περιοδικού όπου πρωτοδημοσιεύθηκαν τα κείμενα αυτού του τόμου, είναι ένα τμήμα μιας ιστορικής διαδικασίας που εξελίσσεται από το 1990 και μετά, και για συντομία μπορούμε να την αποκαλέσουμε «Αυτόνομες Ομάδες στην Αθήνα». Το περιοδικό λέγεται *antifa: πόλεμος ενάντια στον φόβο*. Εκδίδεται από το 2006 και από το πρώτο του τεύχος ήταν στενά συνδεδεμένο με συγκεκριμένες αυτόνομες αντιφασιστικές ομάδες και συνελεύσεις. Από το 2010 και μετά, όλα τα μέλη της συντακτικής ομάδας αυτού του περιοδικού συμμετέχουν στην αντιφασιστική συνέλευση *autonome antifa*. Οι *Σπουδές στο Γαλανόμαυρο* που υπογράφουν αυτό τον τόμο, είναι η υποομάδα του περιοδικού που από το 2009 και μετά, ανέλαβε να ασχοληθεί με «την ιστορία του φασισμού στην Ελλάδα». Τα κείμενα που ακολουθούν γράφονταν από αυτή την υποομάδα τεύχος με το τεύχος, συζητιούνταν από τη συντακτική ομάδα του περιοδικού, επηρρέαζαν άλλες ομάδες και συνελεύσεις. Πέντε διαφορετικοί άνθρωποι έχουν συνεισφέρει

¹ Γιάννης Μηλιός, *Ο Ελληνικός Κοινωνικός Σχηματισμός: Από τον Επεκτατισμό στην Καπιταλιστική Ανάπτυξη*, Κριτική, 2000, σελ. 272. Ευχαριστούμε τον Μήτσο από τους *Class War Dogs* που μας επεσήμανε το απόσπασμα.

στα κείμενα αυτού του τόμου. Όλοι τους συμμετείχαν σε τουλάχιστον δύο διαφορετικές αυτόνομες ομάδες. Τα γραπτά τους ελέγχονταν και οι ιδέες τους επηρεάζονταν από αυτές τις ομάδες, δηλαδή από δεκάδες άλλους.

Αυτή η όψη του «εμείς» συνδέεται με το τι είναι η αυτονομία στα νότια Βαλκάνια, συνεπώς μπορεί να φαίνεται... κάπως δυσνόητη. Την περιγράφουμε, κατά τη γνώμη μας όσο το δυνατόν πιο ταιριαστά, στην «εισαγωγή» του τόμου, που είναι μια συζήτηση μεταξύ των συντελεστών του περιοδικού με αφορμή τη συμπλήρωση δέκα χρόνων και πενήντα τευχών. Στα όσα ακολουθούν, θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε κάτι επιπλέον από αυτό το «εμείς», με τον τρόπο που ανακαλύψαμε τα τελευταία χρόνια: λέγοντας μια ιστορία.

1. «Ίσως όμως και να μην είχε δίκιο» – ο Μαρξ!

Το πρώτο κεφάλαιο του τόμου που κρατάτε στα χέρια σας είναι γραμμένο το 2011· και δεν ασχολείται με την ελληνική ιστορία. Ασχολείται με το φαινομενικά άσχετο ζήτημα της σχέσης μεταξύ του σεξισμού, του ρατσισμού και της περιγραφής του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας κατά Τσαρλς Μπάμπατζ. Όπως θα δει όποιος κάνει τον κόπο, προς το τέλος του κεφαλαίου, δυο προτάσεις πετιούνται στο τραπέζι με τρόπο ιδιαίτερος ντροπαλό:

Ο Μαρξ δεν ήταν θετικός απέναντι στα αιτήματα για εξίσωση των μισθών της εποχής του. Ίσως όμως και να μην είχε δίκιο.²

Η ιστορία αυτού του ντροπαλού «ίσως και να μην είχε δίκιο», έχει το ενδιαφέρον της. Καταρχήν γιατί μας γυρίζει κάπου στο 2007 και τις ενασχολήσεις των ανθρώπων που εξέδιδαν το περιοδικό *antifa*, δύο χρόνια προτού σοφιστούν να ασχοληθούν με την ελληνική ιστορία. Αυτοί λοιπόν οι άνθρωποι, το 2007 ήταν απασχολημένοι με το στήσιμο ενός *antifa* πυρήνα στο Γαλάτσι, σε εποχή που στην Ελλάδα «δεν υπήρχαν φασίστες». Δηλαδή έκοβαν βόλτες, ψείριζαν μπαλκονάτες ελληνικές σημαίες, μοίραζαν έντυπα και έσβηναν φασιστικά συνθήματα έξω από σχολεία στις οκτώ το πρωί, με στόχο να τους δουν οι μαθητές και να τσακωθούν με τους καθηγητές. Όπως έχουμε αφηγηθεί με περισσότερα λόγια αλλού,³ οι προσπάθειές αυτού του είδους είχαν επιτυχία, δηλαδή «αυτοί με τους οποίους είχαμε περισσότερο από ένα γεια, είχαν φτάσει τους δέκα». Τα χαρακτηριστικά αυτών των δέκα ήταν γνωστά από άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, αλλά κι από την αφεντιά μας: νεαρότατη ηλικία, εργατική και μικροαστική προέλευση, μειωμένες προοπτικές εισόδου στο πανεπιστήμιο, μεγάλη δόση αντικουλτούρας, αρκετό γήπεδο, σκατοδουλειές που караδοκούσαν καβατζωμένες στο άμεσο μέλλον και μπόλικο συναίσθημα.

Εμείς λοιπόν, που προσπαθούσαμε να στήσουμε έναν *antifa* πυρήνα στο Γαλάτσι, είχαμε βρεθεί αντιμέτωποι με μια επιλογή. Από τη μια μεριά της επιλογής βρισκόταν οι τυφλοσούρτες της «αυτοοργάνωσης» όπως αυτή εννοείται στα νότια Βαλκάνια. Δηλαδή όλοι οι καλοί χωράνε, ελάτε όλοι να αυτοοργανωθούμε, να ανοίξουμε νέους χώρους ελευθερίας, να παλέψουμε με τον φασισμό... και θα σας καπελώσουμε σε βάθος χρόνου, την ίδια στιγμή που μας καπελώνει όλους μαζί η αριστερά· τα γνωστά. Από την άλλη μεριά της επιλογής βρισκόταν αυτό που όντως κάναμε. Οργανώσαμε εβδομαδιαίες συζητήσεις με συγκεκριμένα θέματα, που να μπορούμε στοιχειωδώς να τα φέρουμε βόλτα. Αυτό με τη σειρά του σήμαινε (άλλη μεγάλη κινηματική καινοτομία που μας δίνει να καταλάβουμε τη γενική κατάσταση) ότι *διαβάζαμε όλοι μαζί κάτι συγκεκριμένο και μετά το συζητούσαμε με στόχο να διαμορφώσουμε μια κοινή αντίληψη – δηλαδή να λέμε όλοι τα ίδια*. Παραδείγματα του «κάτι συγκεκριμένο»: τι είναι ο καπιταλισμός – ιστορία του ρατσισμού και του αντιρατσισμού στην Αγγλία – ο ρόλος του μετανάστη εργάτη στον καπιταλισμό – και πάει λέγοντας. Πράξαμε κατ' αυτόν τον τρόπο υπολογίζοντας ότι, πρώτον, το να είσαι δεκαεφτά χρόνων και να δηλώνεις αντιφασί-

² Δες παρακάτω, το τέλος του Κεφαλαίου 1.

³ Για την ακρίβεια, με πολύ περισσότερα λόγια· δες «Αντιφασιστική Δράση στο Γαλάτσι, 2007-2010», μέρος Α'·Γ', *Antifa #52-54*, 4/2016-12/2016.

στας δεν σημαίνει ότι είσαι ηλίθιος. Δεύτερον, ότι αν μια ομάδα ανθρώπων δεν μπορεί να συζητήσει και να συμφωνήσει για αυτά τα θέματα, καλύτερα να παρατήρει τους *antifa* πυρήνες και να κάνει κάτι πιο ταιριαστό στα χαρακτηριστικά της. Τρίτον, ότι συζητώντας για παρόμοια θέματα θα μπορέσουμε να διαμορφώσουμε συλλογικές αντιλήψεις που θα αποτελούσαν τη βάση για την ύπαρξη και τη δράση της ομάδας.

Μέσα στα θέματα που συζητήσαμε με τους νέους μας συντρόφους και συντρόφισσες ήταν και το θέμα «τι είπε ο Μαρξ και γιατί μας νοιάζει». Μιας και οι ίδιοι δεν ξέραμε καλά καλά την απάντηση, βαλθήκαμε να αναζητούμε «τι να διαβάσουμε». Κι έτσι ανακαλύψαμε την μπροσούρα με τίτλο *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*, που στην αρχή υποθέταμε ότι θα λέει «τι είπε ο Μαρξ» με τρόπο σύντομο και κατανοητό, κατάλληλο για ανθρώπους που θέλουν να φτιάξουν έναν *antifa* πυρήνα.

Διαβάσαμε λοιπόν τη μπροσούρα προτού τη συζητήσουμε με τα υποψήφια μέλη του πυρήνα. Η γενική διανοητική και οργανωτική μας κατάσταση εξασφάλιζε ότι τη διαβάσαμε για πρώτη φορά στη ζωή μας. Και πακετωθήκαμε. Ο Μαρξ εξηγούσε σύντομα και αναλυτικά, όπως ακριβώς περιμέναμε, τι είναι η «αξία» και πώς δουλεύει ο καπιταλισμός. Αλλά το γενικό συμπέρασμα δεν ήταν καθόλου της αρεσκείας μας. Για κάποιο λόγο που το 2007 δεν γνωρίζαμε, ο Μαρξ κατέληγε υποστηρίζοντας ότι οι μισθολογικές διαφορές μεταξύ ανειδίκευτου και ειδικευμένου εργάτη είναι, όχι απλά «λογικές», αλλά κάποιου είδους φυσικό γεγονός! Γιατί, έλεγε ο Μαρξ, η παραγωγή της «εργατικής δύναμης» του ειδικευμένου εργάτη χρειάζεται πολύ περισσότερο «μέσο αναγκαίο χρόνο εργασίας» από ό,τι η παραγωγή της «εργατικής δύναμης» του ανειδίκευτου εργάτη. Οπότε; Οπότε, συντρόφισσες και σύντροφοι, άλλο ο μηχανικός και άλλο η καθαρίστρια! Οπότε τα ΕΑΑΚ είχαν δίκιο να υπερασπίζονται την «αξία των πτυχίων»! Οπότε καλώς οι μετανάστες εργάτες έπαιρναν σκατά μισθούς, αφού κάνανε σκατά δουλειές για τις οποίες απαιτείται σκατά «εργατική δύναμη»!

Προσέξτε εδώ, γιατί το σημείο είναι κρίσιμο. Δεν είχαμε έρθει αντιμέτωποι με κάποιο «λάθος» του Μαρξ. Είχαμε έρθει αντιμέτωποι με απόψεις του Μαρξ που ήταν εντελώς ασύμβατες με το στήσιμο ενός αυτόνομου *antifa* πυρήνα στο Γαλάτσι μεταξύ του 2007 και του 2008. Η διαφορά ήταν τόσο συγκλονιστική που αρχικά δεν την πήραμε χαμπάρι παρά μόνο ως διαίσθηση. Μπορούμε ωστόσο να την περιγράψουμε με τα μυαλά που κουβαλάμε το 2019. Δηλαδή: εμείς είχαμε μάθει να νομίζουμε ότι τα «λάθη» και τα «σωστά» των «θεωριών», κρίνονται έπειτα από σύγκριση με την «αλήθεια» και την «πραγματικότητα» ότι είναι «λάθη» και «σωστά» ανεξαρτήτως κοινωνικού πλαισίου και ιστορικής συγκυρίας. Και ξαφνικά, οι προσπάθειές μας να στήσουμε έναν αυτόνομο *antifa* πυρήνα στο Γαλάτσι, ακριβώς λόγω της επιτυχίας τους, μάς είχαν φέρει σε μια θέση από την οποία έπρεπε να κρίνουμε, όχι αν οι απόψεις του Μαρξ ήταν «σωστές» ή «λάθος», αλλά αν ταίριαζαν με τους πρακτικούς μας σκοπούς.⁴

Ε λοιπόν δεν ταίριαζαν! Το πρώτο κεφάλαιο ετούτου του τόμου γράφτηκε τέσσερα χρόνια μετά, το 2011. Τα τέσσερα χρόνια που μεσολάβησαν από το προφορικό «τι λέει αυτός ρε» μέχρι το γραπτό «ίσως όμως και να μην είχε δίκιο», ήταν ο χρόνος που χρειάστηκε για να αρχίσουμε να χωνεύουμε ότι όλες οι ιδέες, μαζί και οι ιδέες του Καρλ Μαρξ, είναι ιστορικά και κοινωνικά προϊόντα. Και ότι αυτή η συνειδητοποίηση μπορεί να είναι εξαιρετικά χρήσιμη. Εννοώντας φυσικά «χρήσιμη για τους σκοπούς μας».

Τα εννιά κεφάλαια που απαρτίζουν την πρώτη ενότητα κάτω από τον γενικό τίτλο «πώς να γλυτώσουμε από το Νίκο Σβωρόνο» είναι δυνατόν να διαβαστούν ως οι βασικές αρχές που διέπουν τα όσα ακολουθούν στις υπόλοιπες ενότητες. Ταυτόχρονα όμως, αυτά τα εννιά κεφάλαια απέχουν μεταξύ τους επτά χρόνια. Πολλά από αυτά είναι γραμμένα πολύ μετά από τα «ιστορικά» κεφάλαια των επόμενων ενοτήτων. Οπότε, η συνοχή της πρώτης ενότητας δεν εξασφαλίζεται γιατί τα εννιά της κεφάλαια υποστηρίζουν μία ενιαία θέση. Η συνοχή της πρώτης ενότητας εξασφαλίζεται γιατί τα εννιά της κεφάλαια είναι στιγμές μιας ενιαίας ιστορικής διαδρομής και γιατί το σύνολό τους περιγράφει αυτή την ιστορική διαδρομή. Η πρώτη ενότητα είναι και αυτή μια

⁴ Σχετικά με αυτή την άποψη δεσ παρακάτω, το κεφάλαιο 9.

ιστορία, για όποιον ξέρει πώς να διαβάζει ιστορίες. Είναι η ιστορία του πώς ακριβώς γλυτώσαμε από τους Έλληνες μαρξιστές και πώς αρχίσαμε να γλυτώνουμε από τον Νίκο Σβορώνο. Θα πούμε τώρα λίγα λόγια για αυτή την ιστορία.

2. Η συγκυρία και τα προϊόντα της

Όλες οι ιδέες είναι προϊόντα της εποχής τους και του τόπου τους. Αυτό ισχύει πρώτα και κύρια για τις δικές μας ιδέες. Τα όσα περιλαμβάνονται σε αυτό τον τόμο ξεκίνησαν τη ζωή τους ως προϊόντα μιας εξαιρετικής συγκυρίας, συγκεκριμένα των όσων συνέβησαν μεταξύ του 2011 και του 2013, από το πογκρόμ δύο εβδομάδων στον Άγιο Παντελεήμονα μέχρι τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, είδαμε ευαίσθητους αριστερούς να προτείνουν ότι οι μετανάστες πρέπει να υποβληθούν σε υποχρεωτικό εμβολιασμό και να υποχρεωθούν σε δωρεάν εργασία καθαρισμού, ώστε οι ντόπιοι να δουν ότι πρόκειται για καλούς ανθρώπους. Είδαμε αναρχικούς να βγάζουν αφίσες που ξεκινούσαν με τη φράση «Υπάρχει πρόβλημα στον Άγιο Παντελεήμονα» και να δικαιολογούν προφορικά το πογκρόμ με τη φράση «οι Πακιστανοί κατουράνε στα πεζοδρόμια». Είδαμε οργανωμένες και ψύχραιμες διμοιρίες των ΜΑΤ να επιτηρούν δέκα ναζιστές που χτυπούσαν περαστικούς του λάθος χρώματος με αλυσίδες. Είδαμε την «αριστερά» να εκφράζει τη συμπάθειά της προς τους ναζιστές εντός της Βουλής των Ελλήνων, την ίδια στιγμή που βλέπαμε τους ναζιστές να εξασφαλίζουν σεβαστά ποσοστά της ψήφου του ελληνικού λαού. Είδαμε τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα και την εντατική πολιτική της εκμετάλλευση από όποια μεριά μπορούσε να φανταστεί κανείς. Πάνω απ' όλα όμως, είδαμε το μεγαλείο των «αγανακτισμένων»: την Πλατεία Συντάγματος γεμάτη ακροαριστερούς και ναζιστές που είχαν βρει κάποιο τρόπο να συνεργάζονται και να ομονοούν, πάντα με εθνικώς ωφέλιμους στόχους.

Κοντολογίς, είδαμε συμβάντα πολύ διαφωτιστικότερα και πολύ πιο απόκοσμα από αυτά που απαριθμεί ο μακαρίτης Ρούντγκερ Χάουερ στο τέλος του Μπλέιντ Ράνερ. Καμιά φορά περιγράφουμε τα αποτελέσματα που είχαν αυτές οι εμπειρίες πάνω μας με τη φράση «η διαδικασία μάς μετέτρεψε σε εντελώς κυνικούς μπάσταρδους». Εκτός από αυτό όμως, η διαδικασία μάς έβαζε να σκεφτούμε πάνω στα όσα είχαμε αρχίσει να αντιλαμβανόμαστε το 2007, τότε που η ζωή μάς είχε φέρει να προσπαθούμε να συνοψίσουμε «τι είπε πραγματικά ο Μαρξ» με τρόπο χρήσιμο για τους σκοπούς ενός αντιφασιστικού πυρήνα με έδρα το Γαλάτσι.

Οι ανακαλύψεις που ακολούθησαν ήταν σταδιακές. Πηγαζαν από τη γνώση ότι όλες οι ιδέες είναι πλάσματα του καιρού τους και του τόπου τους. Επίσης από την διαίσθηση ότι, με κάποιο τρόπο, ο καιρός μας και ο τόπος μας είχε σταματήσει να συμμορφώνεται με κανονικότητες οποιουδήποτε είδους. Πήγαζαν τέλος, από τη βεβαιότητα ότι οι ιδέες που ως τότε καθοδηγούσαν τη σκέψη μας, αποδεικνύονταν μέρα με τη μέρα όλο και λιγότερο κατάλληλες για να εξηγήσουν την εποχή μας.

Κι έτσι, γυρίσαμε στις πηγές εκείνων των ιδεών και στην ιστορική συγκυρία της δημιουργίας τους. Ξαναγυρίσαμε στον Μαρξ και την ερμηνεία του από τους Ιταλούς εργατιστές και αυτόνομους και ανακαλύψαμε ότι η ερώτηση «τι είπε πραγματικά ο Μαρξ» δεν είχε μία αλλά πολλές απαντήσεις και ότι «ο Μαρξ» δεν ήταν ένας, άλλα από δύο κι απάνω. Ανακαλύψαμε επίσης ότι οι απαντήσεις στην ερώτηση «τι είπε πραγματικά ο Μαρξ» δίνονταν καθόλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, όχι με γνώμονα την «αλήθεια», αλλά τις εκάστοτε ανάγκες της κάθε εποχής. Ανακαλύψαμε ότι, ακριβώς γι' αυτό, οι Ιταλοί εργατιστές και αυτόνομοι είχαν παραλείψει να ασχοληθούν ακριβώς με το ζήτημα που μας έκαιγε περισσότερο, δηλαδή με την άνοδο του φασισμού και τη σχέση του με τον καπιταλισμό.⁵ Τέλος, κοιτάζοντας την κρατική βία να αναδύεται και να ασκείται με πολιτικούς στόχους, από το πογκρόμ του Αγίου Παντελεήμονα, μέχρι τη διάλυση της Συρίας, ανακαλύψαμε ότι ακριβώς αυτό, η κρατική βία, ήταν η κρυμμένη παράλειψη από όλες τις ερμηνείες του καπιταλισμού που είχαν επιχειρηθεί κατά τη

⁵ Σχετικά δες παρακάτω το κεφάλαιο 2.

διάρκεια του εικοστού αιώνα. Συνδέσαμε αυτή την παράλειψη με το γεγονός ότι κάθε χώρος εργασίας δεν είναι μόνο χώρος εκμετάλλευσης, αλλά και χώρος εξουσίας.⁶

Αυτές οι ανακαλύψεις περιγράφονται στα κεφάλαια 1 έως 4 του τόμου που κρατάτε στα χέρια σας. Αν όμως κάποιος διαβάσει προσεκτικά αυτά τα κεφάλαια, όπως κάναμε εμείς για τις ανάγκες αυτού του τόμου, θα βρει και κάτι επιπλέον. Αυτό το επιπλέον διατυπώνεται στο κεφάλαιο 2 με τη φράση «ο ταξικός πόλεμος, και όχι οι αντιλήψεις μας, είναι το πιο αληθινό πράγμα στον κόσμο». Πιθανότατα από καλώς εννοούμενη συστολή, είχαμε παρουσιάσει αυτή τη φράση ως κάποιου είδους σύνοψη των απόψεων του Μάριο Τρόντι. Λαθροχειρία· σήμερα μπορούμε να καταλάβουμε ότι στην πραγματικότητα αυτή η φράση είναι δική μας. Εκφράζει μια επιπλέον σταδιακή συνειδητοποίηση, που γίνεται όλο και πιο εμφανής καθώς τα κεφάλαια της πρώτης ενότητας διαδέχονται το ένα το άλλο.

Όπως είπαμε, είχαμε αρχίσει να αμφισβητούμε τις μαρξικές κατηγορίες θεωρώντας τις ιστορικά προϊόντα. Αυτή η διαδικασία κορυφώνεται στο κεφάλαιο 4, η *Παραξενιά του Παράξενου Εμπορεύματος*, με μια προσπάθεια παρουσίασης της ιστορίας της βασικότερης από τις μαρξικές κατηγορίες, συγκεκριμένα της «εργατικής δύναμης». Την ίδια στιγμή όμως, παρά την αμφισβήτηση, δεν είχαμε εγκαταλείψει την πεποίθηση ότι κάθε «εξήγηση του κόσμου» είναι σε τελική ανάλυση ζήτημα διαύγασης, επιδιόρθωσης, επικαιροποίησης των μαρξικών κατηγοριών.

Πράγματι, το κεφάλαιο 4 γράφτηκε λίγο προτού προχωρήσουμε στην περίοδο της κατοχής και του λιμού. Φιλοδοξούσε να παίξει το ρόλο της εισαγωγής. Είναι σαφές ότι τότε θεωρούσαμε πως θα μπορούσαμε να περιγράψουμε τον λιμό της κατοχής με βάση την κατηγορία της «εργατικής δύναμης». Είναι γι' αυτό που το κεφάλαιο 4 τελειώνει με συγκεκριμένες εξαγγελίες: ότι θα συνδέσουμε τον λιμό της κατοχής με άλλους λιμούς, ότι θα αντιμετωπίσουμε την δεκαετία του '40 χρησιμοποιώντας κάποιους «νόμους του καπιταλισμού» προσαρμοσμένους στη σημερινή συγκυρία... ε, όπως θα δείτε, αυτές οι εξαγγελίες έμειναν ορφανές.

Όχι γιατί ήταν δίχως νόημα, αλλά γιατί εν τω μεταξύ ανακαλύψαμε κάτι πολύ πιο γόνιμο: την ιστορία της κατοχής. Την ανακαλύψαμε λίγους μήνες αφότου είχαμε δει τους αγανακτισμένους της πλατείας Συντάγματος. Η παράλληλη ενασχόλησή μας με τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα της δεκαετίας του 1940 και της δεκαετίας του 2010, μάς έδινε να καταλάβουμε, πρώτα υποσυνείδητα, έπειτα όλο και πιο συνειδητά, ότι για εμάς η χρησιμότητα των «νόμων» είχε πλέον εξαντληθεί. Ως πολιτικά και ιστορικά όντα βρισκόμασταν στον κόσμο της Ζωής Κωνσταντοπούλου και του Ηλία Κασιδιάρη – στον κόσμο της συνεργασίας αριστεράς και ναζιστών. Ως αυτόνομοι αντιφασίστες χρήστες της ελληνικής ιστορίας, βρισκόμασταν πια στον κόσμο του Νικηφόρου, του Κορδάτου και του Μπέικου, στον κόσμο του κατοχικού λιμού και της κατοχικής πορνείας. Διδασκόμασταν δηλαδή, από όλες τις μεριές, πως η Ιστορία πάντα έχει τους τρόπους της να ανθίσταται στις νοητικές κατηγορίες. Ανθίσταται τόσο καλά, που για αυτή την «κατοχική πορνεία», στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κατάλληλη λέξη, όπως δεν υπάρχει λέξη για να ονομάσουμε το φαινόμενο που κατέλαβε την πλατεία Συντάγματος το 2011.

Όπως είδαμε, στις απαρχές της, αυτή η συνειδητοποίηση εκφράστηκε με αφορισμούς όπως «ο ταξικός πόλεμος και όχι οι αντιλήψεις μας είναι το πιο πραγματικό πράγμα στον κόσμο». Σήμερα μπορούμε να εκφράσουμε το ίδιο πράγμα, νομίζουμε με περισσότερο κατανοητό τρόπο.

3. Τα όρια των μαρξιστικών κατηγοριών

Δεν αναφέρομαι καθόλου εδώ στα διάφορα εξυβριστικά που λέει ο Κ. Καστοριάδης για την Αντίσταση και τα Δεκεμβριανά.

⁶ Σχετικά δες παρακάτω το κεφάλαιο 4.

Με αυτά ας ασχοληθούν άλλοι.

Εμένα με ενδιαφέρουν μόνο αυτά που έχω ζήσει προσωπικά.⁷

Η δουλειά της υποομάδας «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο» κρατάει δέκα χρόνια τώρα. Συμπεριλαμβάνει την έκδοση δύο βιβλίων. Δηλαδή ούτε λίγη ήταν, ούτε εύκολη. Αν μπορεί να διεξάγεται με τρόπο επιτυχημένο επί τόσα χρόνια, είναι γιατί, όπως σημειώσαμε από την αρχή, δεν πρόκειται για διανοητικό εγχείρημα, αλλά για οργανωτικό εγχείρημα. Και επειδή αυτό είναι δύσκολο να εξηγηθεί σε όποιον δεν διαθέτει τη σχετική πρακτική εμπειρία, ας πούμε μόνο ότι αυτή η δουλειά διέθετε εξ αρχής ισχυρότατα κίνητρα. Συγκεκριμένα ότι, από το 2008 και το ξέσπασμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, όλο και περισσότερο βρισκόμασταν να ζούμε εντός ενός ακατανόητου κόσμου. Οπότε αντιληφθήκαμε εκείνο που θα έπρεπε να έχει αντιληφθεί κάθε αξιοπρεπής άνθρωπος του 2009: ότι αυτή η αδυναμία κατανόησης του κόσμου προερχόταν από συγκεκριμένες ελλείψεις των έως τότε ιδεών μας.

Στην αρχή θεωρήσαμε ότι αυτές οι ελλείψεις θα έπρεπε να αναζητηθούν στις μαρξικές κατηγορίες. Πράγματι, αυτή η πορεία δεν ήταν δίχως το όφελός της. Ήρθαμε αντιμέτωποι με τις μαρξικές κατηγορίες ως ιστορικά προϊόντα. Μαζί καταλάβαμε τους πάσης φύσεως μαρξιστές ως παραγωγούς ιδεολογίας του καιρού τους. Ήρθαμε σε επαφή με τον οικονομισμό τους, με τη λατρεία τους για τους πάσης φύσεως «νόμους» και την απέχθειά τους για κάθε είδους ιστορία. Κάποια στιγμή αρχίσαμε να αντιλαμβανόμαστε πόσα χρωστάει αυτού του είδους ο οικονομισμός στον Λουί Αλτουσέρ και τους Έλληνες αποστόλους του, όσο και αν ετούτοι είναι ασφαλώς καλυμμένοι πίσω από τον γνωστό ακαταμάχητο συνδυασμό ασήκωτου ύφους, ακατανόητων διατυπώσεων και ανεπανάληπτης βαρεμάρας.

Την ίδια στιγμή όμως, η ενασχόλησή μας με την ιστορία, μας έφερνε αντιμέτωπους με επαγγελματίες παραγωγούς ιδεολογίας, πολύ πιο ύπουλους και πολύ πιο επιδραστικούς από τους μαρξιστές οικονομολόγους κι επαναστάτες δύο σ' ένα. Πολύ απλά, ερχόμασταν αντιμέτωποι με την ελληνική μαρξιστική ιστοριογραφία και τις αφηγήσεις της. Ή, για να το πούμε αλλιώς, καταλαβαίναμε όλο και καλύτερα ότι οι ελλείψεις μας, ο λόγος που δεν καταλαβαίναμε τον κόσμο μας, δεν εντοπιζόταν μόνο σε αυτό που καταλαβαίναμε σαν «ελλείψεις των μαρξικών κατηγοριών» ή με τα δικά μας λόγια σαν «αλτουσεριανές αρλούμπες». Ανακαλύπταμε ότι οι «αλτουσεριανές αρλούμπες», ήδη από την πρώτη εισαγωγή τους στη χώρα, είχαν βρει εφαρμογές πολύ σοβαρότερες και πολύ πιο απόκρυφες: στην ελληνική ιστοριογραφία που γράφτηκε κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης.⁸

Η διαφορά είναι σημαντική. Οι «μαρξικές κατηγορίες» προορίζονται για το ανθρώπινο υβρίδιο πίπας / καμπαρντίνας / γενειάδας που περιγράφεται στην αρχή της εισαγωγής ετούτου του τόμου. Η ελληνική ιστοριογραφία, αντιθέτως, είναι ο τρόπος που η ελληνική κοινωνία αντιλαμβάνεται την ύπαρξή της. Είναι εξαιτίας αυτού του πραγματικά υπαρξιακού χαρακτήρα τους που οι πηγές της ακατανόησής μας ήταν τόσο καλά κρυμμένες· και μάλιστα κρυμμένες στο απώτερο παρελθόν – όχι στο παρελθόν της χώρας, αλλά στο παρελθόν των τρόπων αντίληψης του παρελθόντος της χώρας.

Για να το πούμε απλούστερα: όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 7, το 1979, ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς έγραψε ένα βιβλίο εξακοσίων δεκαέξι σελίδων με τίτλο *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*. Η τελευταία παράγραφος αυτού του βιβλίου έλεγε:

(...) στο πολιτικό επίπεδο, η περίοδος ανάμεσα στους δύο πολέμους χαρακτηρίζεται από μια σειρά εξαιρετικών φαινομένων: μόνη ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες η Ελλάδα των ετών 1920-1936 χαρακτηρίζεται από τον περιθωριακό χαρακτήρα ή και από την ανυπαρξία μαζικών κινημάτων φασιστικών ή διαμφισβητικών, ρεφορμιστικών, σοσιαλιστικών ή επαναστατικών. Το Κομμουνιστικό Κόμμα παραμένει ανίσχυρο, το Σοσιαλιστικό Κόμμα ανύπαρκτο, και, αντίθετα μ' όλες τις γειτονικές χώρες, δεν εμφανίζεται ποτέ σοβαρό και

7 Νίκος Πουλαντζάς, «Η Ευθύνη των Διανοούμενων», Αυγή, 6 Φεβρουαρίου 1977. Παρατίθεται στο Δημήτρη Ψαρράς & Δημήτρη Καρύδας, «Επαναστάτης από τον ΟΟΣΑ», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 21 Ιουλίου 2019.

8 Για τις απαρχές της σχετικής συνειδητοποίησης δεξ την Εισαγωγή στο Σπουδές στο Γαλανόμαυρο, *Ο Ελληνικός Φασισμός στον Μεσοπόλεμο: Περί της Ιστορίας του φασισμού και της Σημερινής της Χρήσης*, *antifa scripta*, 2013. Επίσης τα κεφάλαια 6-9 και 23-26 σε αυτόν τον τόμο.

ευρύ αγροτικό κίνημα. Τέλος, αν ο φασισμός εγκαθιδρύθηκε στην Ελλάδα το 1936, ποτέ δεν θεμελιώθηκε σε μαζικό λαϊκό κίνημα. (...) Οι έρευνες που θα γίνουν [για την περίοδο μετά το 1922] θα πρέπει να λάβουν υπ' όψη τους τις συνέπειες μιας εντελώς εξαιρετικής ταξικής συγκρότησης, που μέσω μιας σειράς από ιδεολογικές και θεσμικές «βαρύτητες» διατηρούνται συχνά μέχρι τις μέρες μας.⁹

Κι έτσι η «εντελώς εξαιρετική ταξική συγκρότηση», η ύπαρξη δηλαδή ετούτου του μοναδικού παγκοσμίως καπιταλιστικού κράτους δίχως κοινωνικές τάξεις, οδηγεί ομαλά στην απουσία φασισμού. Το 2004, όταν στήσαμε τον πρώτο anti-fa πυρήνα, δεν ξέραμε καν ότι υπάρχει αυτουνός ο Τσουκαλάς ή ο Νίκος Σβορώνος που είχε επιβλέψει το διδακτορικό του Τσουκαλά στο Παρίσι το 1975. Κι όμως, αμέσως μετά από εκείνο το παλιό τόλμημα, μάθαμε νεράκι τι έλεγε ο Τσουκαλάς, το μάθαμε καλύτερα και από τον μεγαλύτερο αριστερό φύτουλα του Παντείου. Όχι γιατί το διαβάσαμε ποτέ μας πριν το 2014, αλλά γιατί το φάγαμε στη μάπα έμπρακτα και για χρόνια πολλά - το φάγαμε στη μάπα σε μορφή εύπεπτη και εκλαϊκευμένη, από ανθρώπους που ούτε αυτοί ήξεραν ότι υπάρχει ο Τσουκαλάς. Ποιος ξέρει από πότε, ποιος ξέρει πώς, το άγνωστο απόσπασμα του Τσουκαλά είχε μετατραπεί σε αυτονόητη σοφία των Εξαρχείων: «πάλι μαλακίες κάνετε - στην Ελλάδα δεν υπάρχουν φασίστες - γιατί στην Ελλάδα δεν υπάρχει εργατική τάξη».

Τέτοια ήταν τα αυτονόητα που κατέρρευσαν το 2009. Και καθώς κατέρρεαν, εμείς κάναμε την τελευταία μας ανακάλυψη: ότι αυτό που αντιλαμβανόμασταν σαν «ελλείψεις των ιδεών μας» είχε τις ρίζες του στην ελληνική ιστοριογραφία, όπως αυτή γράφεται από το 1975 και μετά. Μαζί καταλαβαίναμε τους λόγους για τους οποίους η αέναη αναζήτηση νέων «κατηγοριών» που χαρακτηρίζει τους ηττημένους αυτόνομους μαρξιστές, δεν μπορούσε να οδηγήσει παρά σε ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση.

Όντως, το τέλος του κεφαλαίου 4 θα μπορούσε να μας έχει οδηγήσει στην υιοθέτηση «νέων εννοιών», όπως τα περίφημα «commons» και η «διαρκής πρωταρχική συσσώρευση» προκειμένου να μιλήσουμε για το παρελθόν και το παρόν. Διαισθανόμασταν όμως, και νομίζουμε πως η διαίσθηση βγήκε σωστή, ότι αυτή η υιοθέτηση θα μας φτώχαινε, αποσπώντας την προσοχή μας από τα ιστορικά γεγονότα και τον πλούτο τους. Ακριβώς με τον τρόπο που φτωχαίνει όσους, χρόνια τώρα, υιοθετούν αυτού του είδους τις «νέες έννοιες».

Νομίζουμε πως η αέναη ανάδυση νέων εννοιών που χαρακτηρίζει τον «νέο μαρξισμό», έχει προκύψει περισσότερο από οκνηρία και αδυναμία αναμέτρησης με τον κόσμο της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, παρά από πρόθεση παραγωγής έγκυρων περιγραφών του παρόντος. Νομίζουμε πως οι ιδέες του είδους «commons» και «περιφράξεις» δεν έχουν άλλη χρησιμότητα από το να επιδεικνύουν την αλαζονεία των νέων μαρξιστών διανοούμενων, τη λαχτάρα τους να αποδειχθούν ισάξιοι του Μαρξ. Αυτή η διαμορφωμένη εντός πανεπιστημιακής γυάλας αλαζονεία και η ασήκωτη μετριότητα που μοιραία της κάνει παρέα, εξασφαλίζουν τη βάση του λεγόμενου «αυτόνομου μαρξισμού», που στο κεφάλαιο 2 αποκαλούμε «αισιόδοξη αυτονομία»: ότι όσο οι υπερϊστορικές και υπερτοπικές προσεγγίσεις του ηττώνται διαρκώς και πανηγυρικά, τόσο η ήττα τους περνάει απαρατήρητη. Νομίζουμε πως αυτό αποδεικνύεται πέραν πάσης αμφιβολίας στο κεφάλαιο 9, όπου η Sylvia Federici ανακαλύπτει κι αυτή τον καπιταλισμό δίχως κοινωνικές τάξεις που εδρεύει στα Νότια Βαλκάνια, και αποχωρεί συντετριμμένη από τον συνδυασμό απόκρυφων ιστοριογραφικών προσεγγίσεων του 1975 και διάχυτης ιδεολογίας του 2010 που караδοκεί για να αρπάξει τους αφέλεις που επισκέπτονται την όμορφη χώρα μας.

Για να συντομεύουμε, τελικά καταλάβαμε κι ετούτο εδώ: δεν χρειάζονται άλλοι «νόμοι» του καπιταλισμού, δεν χρειάζονται «νέες κατηγορίες». Αρκεί η εννόηση των παλιών κατηγοριών ως ιστορικά και κοινωνικά προϊόντα. Από εκεί κι έπειτα απομένει η ιστορία, οι τρόποι με τους οποίους γράφεται η ιστορία, οι περίπλοκοι λογαριασμοί

⁹ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: Ο Κοινωνικός Ρόλος των Εκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Θεμέλιο, 2006, (Α' Έκδοση 1979), σελ. 576.

πίσω από τους τρόπους με τους οποίους γράφεται η ιστορία. Μπορούμε τώρα να περιγράψουμε τα περιεχόμενα του τόμου που κρατάτε στα χέρια σας.

4. Η δομή του τόμου

Θα ξεκινήσουμε συνοψίζοντας τους βασικούς οδηγούς που καθοδηγούν τα όσα περιλαμβάνονται εδώ:

i. Η αναζήτηση του «τι είπε πραγματικά ο Μαρξ» είναι το πιο ανούσιο εγχείρημα του κόσμου. Ό,τι και αν λένε οι αλτουσεριανοί μαρξιστές, ολόκληρο το έργο του Μαρξ χαρακτηρίζεται από ένταση, ασυμφωνίες και αντιφάσεις που μπορούν να εντοπιστούν ακόμη και μέσα στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου. Υπάρχει ο Μαρξ ο επιστήμονας, που παραθέτει «νόμους» και κάνει υπολογισμούς, εξοπλισμένος με την έννοια της «αξίας». Υπάρχει ο Μαρξ ο ιστορικός, του κεφαλαίου για την πρωταρχική συσσώρευση, που αναγνωρίζει σιωπηλά ότι η «σχέση κεφάλαιο» είναι μια σχέση εξουσίας που δεν διέπεται από νόμους άλλους πέρα από τον νόμο της βίας. Υπάρχει τέλος ο Μαρξ των υποσημειώσεων, ο παρδαλός, είρωνας, αντιεπιστημονικός και αντιτεχνολογικός Μαρξ που προσέφερε τις ευφυείς παρατηρήσεις που προξενούν απέραντη αμηχανία στους σταλινικούς μεταφραστές από καταβολής μαρξισμού. Ο δεύτερος και ο τρίτος Μαρξ είναι που ενδιαφέρουν τους σκοπούς μας.

ii. Αυτού του είδους οι αντιφάσεις δεν αφορούν αποκλειστικά τον Μαρξ. Όλες οι ιδέες είναι ιστορικά και κοινωνικά προϊόντα. Σαν τέτοια, υπηρετούν συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους. Οι δικές μας ιδέες, για παράδειγμα, παράγονται από συγκεκριμένες οργανωτικές δομές, δηλαδή από τους αυτόνομους αντιφασιστικούς πυρήνες που υπάρχουν και δρουν στα νότια Βαλκάνια από το 2004. Εξελίσσονται μαζί με αυτές τις οργανωτικές δομές και πεθαίνουν δίχως αυτές τις οργανωτικές δομές. Η μόνιμη έμφασή μας στο μικρό και το μηδαμινό, από την Καλλιθεώτικη πλατεία στο ντελιβεράδικο και από εκεί στα περιεχόμενα του κατοχικού σκουπιδοτενεκέ, προέρχεται από τη συγκεκριμένη φύση αυτών των οργανωτικών δομών.

iii. Η ιδέα ότι η σχέση κεφάλαιο κινείται βάσει συγκεκριμένων «νόμων» -και μάλιστα «οικονομικών» νόμων- πρέπει να απορριφθεί. Στη θέση της πρέπει να βάλουμε τη σχέση μεταξύ καπιταλισμού, κράτους και ένοπλης ισχύος. Η «σχέση κεφάλαιο» είναι σχέση εξουσίας. Εκτείνεται από τους συγκεκριμένους χώρους εργασίας και αναπαραγωγής μέχρι τον παγκόσμιο διακρατικό ανταγωνισμό. Και όπως θα περίμενε κανείς από μια τέτοια σχέση, η βία είναι ο τελικός «νόμος» του καπιταλισμού.

iv. Οι ιδέες των Ιταλών εργατιστών και αυτόνομων, που για χρόνια αποτελούν τις βασικές μας αναφορές, πρέπει επίσης να γίνονται αντιληπτές ως ιστορικά και κοινωνικά προϊόντα που αντιστοιχούσαν σε συγκεκριμένες οργανωτικές δομές του καιρού τους και του τόπου τους. Οι Ιταλοί εργατιστές και αυτόνομοι δεν αντιλαμβάνονταν τη σημασία της δεκαετίας του '40, της πολιτικής αποσύνθεσης της εργατικής τάξης και της ανόδου του φασισμού. Η αδυναμία τους να αντιληφθούν τις συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες και τη σημασία τους είναι κατανοητή. Οι βαριές συνέπειες που συνόδευσαν αυτή την παράλειψη στην εποχή τους και τον τόπο τους, είναι ένα ζήτημα εξαιρετικά ενδιαφέρον. Η μίμηση αυτής της παράλειψης σε μια εντελώς διαφορετική συγκυρία είναι θανάσιμος κίνδυνος.

v. Πέρα από όλα αυτά, πρέπει πάντα να έχουμε υπ' όψη ότι η χώρα την ιστορία της οποίας αφηγούμαστε είναι πολύ διαφορετική από την Ιταλία. Στο κεφάλαιο 9 θα βρείτε τη γνώμη ότι αν όντως υπάρχει κάποια «ελληνική ιδιαιτερότητα», αυτή εντοπίζεται στις αντιλήψεις των Ελλήνων για τον εαυτό τους. Οι αντιλήψεις των Ελλήνων για τον εαυτό τους έχουν με τη σειρά τους την ιστορία τους. Βασίζονται σε ένα συγκεκριμένο ιστοριογραφικό υπόδειγμα που αναδύθηκε από το 1975 και μετά, και είχε για βασικό του στόχο την «εθνική συμφιλίωση». Το ίδιο υπόδειγμα καταρρέει σήμερα. Προφανώς δεν καταρρέει από τις «εσωτερικές του αντιφάσεις» γιατί έζησε μια χαρά με αυτές τις αντιφάσεις επί σαράντα συναπτά έτη. Καταρρέει υπό το βάρος της παγκόσμιας καπι-

ταλιστικής κρίσης και των απαιτήσεων που η κρίση θέτει στην ελληνική αστική τάξη και το κράτος της.

vi. Οι δικές μας αντιλήψεις διαμορφώθηκαν σταδιακά από το 2009 μέχρι το 2019, μέσα από διαδικασίες πολύ περίπλοκες για να τις μεταφέρουμε εδώ πιο αναλυτικά από όσο κάναμε, χώρια που αμφιβάλουμε αν υπάρχει κανείς να ωφεληθεί που να μην έχει ήδη ωφεληθεί. Ο τρόπος διαμόρφωσης αυτών των αντιλήψεων είναι το περιεχόμενο της πρώτης ενότητας. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε με την επαφή μας με την ιστορία της δεκαετίας του '40, που έγινε κατά τη διάρκεια του 2014. Πράγματι, η επαφή μας με την ιστορία του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ υπήρξε εξαιρετικά διδακτική, τόσο που προσέθεσε το τελευταίο κομμάτι στις αντιλήψεις μας. Συγκεκριμένα ότι ο όρος «εργατική τάξη» είναι παραπλανητικός. Η εργατική τάξη έχει τη δική της ταξική διάρθρωση. Και είναι τόσο σημαντικό το γεγονός αυτής της διάρθρωσης που δίχως αυτό η ελληνική ιστορία είναι ακατανόητη.¹⁰

Αυτό το τελευταίο ζήτημα, η ύπαρξη της «ηγεσίας» και της «βάσης» του «εργατικού κινήματος» και οι αντίστοιχες συνέπειες, απασχολεί όλες τις υπόλοιπες ενότητες του τόμου. Και αφού μεθοδολογικά μοιάζουν, αποφασίσαμε να χωρίσουμε τα σχετικά κεφάλαια με χρονολογική σειρά. Εδώ τα πράγματα είναι ιδιαίτερος απλά. Τα κεφάλαια της δεύτερης ενότητας αφορούν την περίοδο από το 1900 μέχρι το 1940. Η τρίτη ενότητα είναι αφιερωμένη στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-1941. Η τέταρτη ενότητα είναι αφιερωμένη στην κατοχή, δηλαδή στον λιμό, τη «μαύρη» αγορά και τη σύσταση του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αυτά που παρουσιάζονται εδώ ως «κεφάλαια», εμφανίστηκαν για πρώτη φορά ως άρθρα σε περιοδικό. Αυτό σημαίνει ότι ο στόχος τους δεν ήταν η «επιστημονική ιστοριογραφία», αν υποθέσουμε πως ήμασταν ποτέ μας ικανοί για τέτοιο πράγμα. Είναι όλα τους πολιτικά κείμενα, με τα αντίστοιχα θετικά και αρνητικά που κουβαλάει η φύση τους. Δεν θέλαμε να πούμε «την αλήθεια για το ΕΑΜ» - θέλαμε να ξέρουμε αν πρέπει ή δεν πρέπει να υιοθετήσουμε την εαμολαγνεία που πήγε παρέα με την αντιμνημονιακή τρέλλα, κοντολογίς ποια συνθήματα να φωνάζουμε στις διαδηλώσεις και ποια να μην φωνάζουμε. Δεν μας απασχόλησε ο Γιάννης Κορδάτος, παρά μόνο γιατί θέλαμε να κατανοήσουμε τι είναι το «κοινωνικό κράτος» που κουνούσαν στα μούτρα μας οι αριστεροί που έγιναν κράτος. Τέλος, δεν μας απασχόλησε ο Νίκος Σβορώνος από διανοητικό ενδιαφέρον - μας απασχόλησε το είδος της ιδεολογίας που εκφράστηκε στην Πλατεία Συντάγματος την ώρα της μεγάλης τρέλλας, ο τρόπος με τον οποίο η ελληνική άκρα αριστερά μπορούσε να συνεννοείται με τους Έλληνες ναζιστές δυο μέρες μετά το πογκρόμ στον Άγιο Παντελεήμονα.

Και πάει λέγοντας. Οι στόχοι αυτού του είδους -που σε μεγάλο βαθμό επιτεύχθηκαν- κάποιες φορές οδήγησαν σε βιασύνη, αν και ελπίζουμε όχι σε λάθη. Για παράδειγμα, καθώς ετοιμάζαμε αυτόν τον τόμο, ανακαλύψαμε πέντε τετράδια με τις σημειώσεις μας σχετικά με τον κατοχικό λιμό και τη «μαύρη» αγορά που είχαν μείνει αχρησιμοποίητα. Θυμηθήκαμε και τον λόγο για τον οποίο είχαν μείνει αχρησιμοποίητα: τα κείμενα που θα χρησιμοποιούσαν αυτά τα τετράδια γράφτηκαν κατά το πρώτο εξάμηνο του Σύριζα στην εξουσία, ενώ η προσοχή μας ήταν στραμμένη στο «δημοψήφισμα» και τη συνέχεια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Μη θέλοντας να τα αφήσουμε να πάνε χαμένα, χρησιμοποιήσαμε αυτά τα πέντε τετράδια για να ξαναγράψουμε τα κεφάλαια 20 και 22, καθώς και για να προσθέσουμε το κεφάλαιο 21 που κάνει εδώ την πρώτη του εμφάνιση. Θα ήταν κρίμα να λείπουν.

Νομίζουμε όμως ότι αρκεί ως εδώ. Τα υπόλοιπα βρίσκονται πολύ αναλυτικότερα στο εσωτερικό του τόμου. Το τελευταίο που απομένει είναι μια σύντομη αναφορά στο μέλλον των σχετικών ενασχολήσεων. Όπως θα πρέπει να είναι προφανές από τα όσα προηγήθηκαν, δεν έχουμε την πολυτέλεια να σταματήσουμε να ασχολούμαστε με την ελληνική ιστορία. Θα συνεχίσουμε λοιπόν, όπως και όσο μπορούμε. Όπως πάντα όμως, θα πρέπει να έχουμε υπ' όψη ότι αυτή η συνέχεια δεν βρίσκεται στο χέρι κανενός από-

¹⁰ Σχετικό με το ζήτημα είναι ένα βιβλίο που εκδόθηκε εν τω μεταξύ: δεξ Angelika Ebbinghaus & Karl-Heinz Roth, *Το Άλλο Εργατικό Κίνημα: Προλεταριακοί Αγώνες, Καπιταλιστική Αντεπίθεση και Εργατική Αυτονομία στη Γερμανία, 1880-1974*, Αρχείο 71, 2017.

μου. Εξαρτάται από τις οργανωτικές δομές και την ιστορική συγκυρία – από το είδος της συνειδησης που διαμορφώνουν.

Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, η ιστορική συγκυρία προμηνύεται ιδιαίτερα πλούσια. Η καπιταλιστική κρίση ετοιμάζεται να καλπάζει ξανά. Η εργατική τάξη ετοιμάζεται να υποστεί νέες επιθέσεις. Η αριστερά συνεχίζει την ενσωμάτωσή της με την άκρα δεξιά. Η ελληνική αστική τάξη ετοιμάζεται να παλέψει για την επιβίωση. Λέξεις όπως ο «εμπορικός πόλεμος», οι «δασμοί» και η «γεωπολιτική» έχουν μετατραπεί σε λέξεις της καθομιλουμένης. Αναμενόμενα, το παλιό υπόδειγμα της ελληνικής ιστοριογραφίας εξακολουθεί να καταρρέει, μαζί με τις αντιλήψεις των Ελλήνων για τον κόσμο.

Από την άλλη όμως, το μέλλον των οργανωτικών δομών που παρήγαγαν τα όσα περιλαμβάνονται εδώ, εξαρτάται από εμάς. Είναι πολύ περισσότερο άδηλο αυτό το μέλλον· γιατί είναι πολύ περισσότερο στο χέρι μας. Οπότε δεν ξέρουμε τι θα κάνουμε στο μέλλον, όπως δεν το ξέρουμε εδώ και δεκαπέντε χρόνια, από τότε που εισαγάγαμε στην ελληνική γλώσσα τη λέξη *antifa*. Γιατί για το μέλλον, ατομικό και συλλογικό, ισχύει κάτι που έγραψε ο Μαρξ, προφανώς σε στιγμές όπου οι «νόμοι» δεν του γέμιζαν και πολύ το μάτι: οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους και την Ιστορία – πάντα ξεκινώντας από συνθήκες που δεν επέλεξαν.

Υ.Γ.: Οι παραπάνω γραμμές γράφτηκαν τον Αύγουστο του 2019, ως εισαγωγή του δεύτερου τόμου με υπογραφή «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο». Οι ρυθμοί μας, οι καπιταλιστικές εξελίξεις, και οι απαιτήσεις της έκδοσης ενός βιβλίου, εξασφάλισαν ότι η έλευση του «τρομερού ιού» και της γενικής καραντίνας που τον ακολούθησε, βρήκε το βιβλίο ακόμη να οδεύει προς το τυπογραφείο. Θα μας άρεσε να λέγαμε πως όλες οι διαπιστώσεις της εισαγωγής ισχύουν, ανεξαρτήτως «ιού». Και ξαναδιαβάζοντάς τες, βρίσκουμε πως, όντως, θα μπορούσαμε να αποφανθούμε ξερά «ό,τι είπαμε παλιά ισχύει», δίχως σοβαρό κίνδυνο ανακρίβειας.

Βρίσκουμε όμως πώς έτσι θα χάναμε κάποια από τα σημαντικά που μάθαμε τους τρεις τελευταίους μήνες. Θα παραλείπαμε τρόπους με τους οποίους τα όσα υποστηρίξαμε παραπάνω επαληθεύθηκαν ακόμη περισσότερο. Και όταν λέμε «επαληθεύθηκαν», εννοούμε με την έννοια της γενικής κατεύθυνσης. Δηλαδή: την ώρα του «ιού», το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων της χώρας ευθυγραμμίστηκε. Η λεγόμενη «αριστερά» και οι ρουφιάνοι της, έγραψαν άλλο ένα κεφάλαιο συστράτευσης με το κράτος τους, συνειδητά συνεργαζόμενοι με την επιβολή απαγόρευσης κυκλοφορίας.

Φυσικά η ταξική σύνθεση του εργατικού κινήματος είναι ένα εργαλείο δίχως το οποίο οι αριστερές συμπεριφορές των τριών τελευταίων μηνών θα ήταν εντελώς ακατανόητες. Αν από την άλλη σκεφτούμε ότι αυτό που λέμε «αριστερά», από την ηγεσία μέχρι τη «βάση», δεν είναι παρά αυτά ακριβώς τα «άνωτερα στρώματα», οι καθηγητές μέσης εκπαίδευσης, οι μηχανικοί κι οι δικηγόροι, οι συνδικαλιστές, και τελικά οι γιατροί που προσέφεραν τη ρητορική της αντιμετώπισης της καπιταλιστικής κρίσης μέσω καραντίνας, νομίζουμε πως η πρόσφατη συμπεριφορά της «αριστεράς» καθίσταται πολύ περισσότερο κατανοητή.

Νομίζουμε επίσης πως, όπως μας συμβαίνει συνήθως, ορισμένες από τις εκτιμήσεις που περιλαμβάνονται εδώ, θα πρέπει ίσως να παραλλαχθούν δίχως να αλλάξουν ως προς την επιθετικότητα ή τη σαφήνεια. Πιο συγκεκριμένα: Ισχυριστήκαμε, τόσο σε ετούτον εδώ, όσο και στον προηγούμενο τόμο των Σπουδών στο Γαλανόμαυρο ότι το παλιό «Σβωρωνικό» ιστοριογραφικό υπόδειγμα «καταρρέει». Υποστηρίξαμε αυτή την άποψη με αναφορά στην κατάντια των πιο νεαρών από τους λειτουργούς του, στην αστεία τους μετάβαση από τον σταλινισμό στον μεταμοντερνισμό και την αμηχανία που τη συνοδεύει.

Μετά τις τελευταίες εμπειρίες μας, δεν νομίζουμε πια ότι το σβωρωνικό ιστοριογραφικό υπόδειγμα «καταρρέει». Αντιθέτως, νομίζουμε πως ο «αντιστασιακός λαός έθνος» βρίσκεται μια χαρά στην υγεία του, έχοντας αποδείξει τη χρησιμότητά του στις πλα-

τείες των αγανακτισμένων. Νομίζουμε επίσης πως οι –ενίοτε σκληρές– παρεμβάσεις των δεξιών ιστορικών, δεν πρέπει να γίνονται αντιληπτές ως «αλλαγή παραδείγματος», αλλά ως εμπλουτισμός της αριστερής ιστοριογραφίας με ένα είδος αναγκαίου ρεαλισμού.

Όσο για το είδος αυτού του ρεαλισμού: κακώς νομίσαμε πως οι δεξιοί ιστορικοί που μιλούν σαν τις κομμένες κεφαλές από το 2010 και μετά, προσπαθούσαν να αποκαθλώσουν τον αντιστασιακό λαό έθνος από το εθνικό εικονοστάσι. Η εμπειρία του ιού μας βοήθησε να καταλάβουμε πως εκείνο που επιζητούν οι «δεξιοί» είναι να στήσουν δίπλα στον Σβωρωνικό «λαό έθνος» έναν ισότιμο εταίρο. Δηλαδή το ελληνικό κράτος, με τις ωμές επιδιώξεις του, η συγκάλυψη των οποίων μέσω «εξάρτησης», κατά τη γνώμη τους, θα πρέπει επιτέλους να πάψει. Το αποτέλεσμα νομίζουμε πως ήδη έγινε αντιληπτό κατά τη διάρκεια της «πανδημίας». Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, η «αντιμετώπιση του φονικού ιού», δηλαδή η απαγόρευση συνεύρεσης και κυκλοφορίας, η κατ'οίκον φυλάκιση της εργατικής τάξης, έγινε αντιληπτή ως συνδυασμός «λαϊκής αντίστασης στην πανδημία» και «κρατικής αποτελεσματικότητας και πρόνοιας». Η αριστερά δεν αντιμετώπισε κανένα πρόβλημα να υιοθετήσει ετούτη την ευτράπελη περιγραφή: αντιθέτως, την παρήγαγε με το καντάρι. Νομίζουμε πως αυτό το επίτευγμα είναι πολύ σημαντικό για να ξεχαστεί. Θα χρησιμοποιηθεί ξανά στο μέλλον, όπου ο αντιστασιακός λαός έθνος θα αντιστέκεται γινόμενος όλο και περισσότερο ένα με το κράτος του, είτε πρόκειται για «πανδημία», είτε για ακόμη χειρότερα πράγματα. Και φυσικά καθώς κάτι τέτοια θα εξελίσσονται, οι αρμόδιοι θα παράγουν την ανάλογη ιστοριογραφία: μια μείξη «Σβωρωνισμού» και «ρεαλισμού» κατάλληλη για να επενδύσει τον ελληνικό εθνικοσοσιαλισμό του εικοστού πρώτου αιώνα.

Και αυτή είναι η αλλαγή που ίσως χρειάζονται τα όσα προηγήθηκαν. Το 'χουμε πια συνηθίσει, το αντιλαμβανόμαστε σαν χαρακτηριστικό των καιρών μας. Όσο κυνικά κι αν μας φαίνονται αυτά που γράφουμε τότε που τα γράφουμε, όσο κι αν θρηνούμε τη μετατροπή μας σε «εντελώς κυνικούς μπάσταρδους», αρκεί να περάσουν ένα ή δύο δύο χρόνια για να αναδειχθεί ότι στην πραγματικότητα ήμασταν αφελείς. Ότι τα πράγματα ήταν ακόμη χειρότερα από ό,τι νομίζαμε.

Οι καιροί μας δεν είναι κατάλληλοι για να ειπώνονται αξιόπιστες ιστορίες, του είδους που μένει απaráλλακτο για χρόνια. Είναι κάτι πολύ καλύτερο: καιροί όπου οι αστερισμοί που σχηματίζουν τα γεγονότα με το παρελθόν αλλάζουν. Όντως, οι καιροί μας αλλάζουν τις αφηγήσεις μας, μήνα με τον μήνα και μέρα με τη μέρα.

Είναι δηλαδή καιροί κατάλληλοι για να ειπώνονται χρήσιμες ιστορίες.

antifa scripta

Σπουδές στο Γαλανόμαυρο

Ιούνιος 2020.